

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Директор Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України**

Л.Б. Лук'янова

**Розглянуто та затверджено
на засіданні вченої ради Інституту
педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
протокол № 3 від 28.03.2024 р.**

ПРОГРАМА
вступного іспиту
у галузі 01 «Освіта / Педагогіка»
за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

Програма розроблена на основі освітньо-наукової програми «Педагогічна освіта і освіта дорослих в Україні і зарубіжжі» та навчального плану підготовки здобувачів третього освітньо-наукового рівня «доктор філософії» у галузі знань 01 «Освіта, педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки», Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 26).

Розробники програми:

Завідувач випускового відділу, доктор педагогічних наук, професор Г.І. Сотська
Гарант ОНП, доктор педагогічних наук, професор М.П.Вовк

Голова предметної (циклової) комісії, доктор педагогічних наук, професор
Л.О. Хомич

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Провідним завданням програми вступного іспиту зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» є з'ясування рівня знань науковцями-початківцями основних проблем розвитку педагогічної науки та освітньої практики, сутності і значення педагогіки, засад національної освіти; комплексна перевірка якості професійно-педагогічних знань, здатностей, стану їх готовності до дослідницької діяльності в галузі педагогічних/освітніх.

Складаючи іспит, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії у галузі 01 «Освіта / Педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» повинен продемонструвати знання наукових основ педагогічної освіти і освіти дорослих, етапів її історичного розвитку, основних понять і проблем професійної педагогіки, глибоку обізнаність з загальною педагогікою, дидактикою, методикою викладання загальногуманітарних і спеціальних дисциплін, організацією та методикою викладання, практикою підготовки фахівців у різних типах навчальних закладів, передовим педагогічним досвідом; орієнтуватися у проблемах педагогічної психології, пов'язаних з навчанням і вихованням учнівської і студентської молоді, різних категорій дорослих.

Здобувач вищої освіти за ступенем доктора філософії повинен виявити обізнаність з найважливішими працями з загальних і окремих питань теорії і методики педагогіки, історії педагогіки, особливостей викладання, специфікою навчальних планів, програм, підручників, навчальних і методичних посібників / за групами професій, пов'язаних з діяльністю пошукувача чи його науковими інтересами.

З питань дослідження здобувачу вищої освіти за ступенем доктора філософії необхідно знати стан розробленості проблеми в теорії та практичній діяльності професійної школи, бути обізнаним з методами дослідження психолого-педагогічних явищ, організацією дослідно-експериментальної роботи, способами обробки експериментальних матеріалів, у тому числі засобами математичної статистики.

Програма включає опорні питання нормативних навчальних дисциплін психолого-педагогічного спрямування на бакалаврському й магістерському освітніх рівнях, передбачає обізнаність фахівців з фундаментальними засадами загальної педагогіки, історії загальної педагогіки, педагогічної освіти і освіти дорослих, особливостей науково-педагогічних досліджень.

Комплектація екзаменаційних білетів передбачає системне відображення ключових питань з зазначених складових частин програми.

Перший розділ «Загальна педагогіка» включає підрозділи: «Загальні основи педагогіки», «Розвиток особистості», «Освітній процес», «Педагогічні інновації», «Учитель сучасної школи», «Теорія виховання», «Порівняльна педагогіка», «Методи педагогічних досліджень».

Перший розділ передбачає висвітлення теоретико-методологічного фундаменту педагогічної науки, її поняттєво-категоріального апарату, що передбачає студіювання змісту нормативно-правової бази освіти і науки України.

Здобувачі вищої освіти за ступенем доктора філософії повинні розкривати

сутність педагогічних понять: предмет, завдання, методи, головні категорії педагогіки, джерела розвитку педагогічної науки, система педагогічних наук, педагогічний процес, мета і завдання виховання молоді у сучасних умовах розбудови національної школи в Україні. Знати вікову періодизацію розвитку дітей у педагогічній науці, особливості навчання й виховання дітей різних вікових груп.

Знати методи організації педагогічного дослідження та обробки його результатів.

Здобувач вищої освіти за ступенем доктора філософії повинен володіти системними знаннями з дидактики. Тому до програми включені найактуальніші дидактичні проблеми. Розкриваючи сутність процесу навчання здобувач вищої освіти за ступенем доктора філософії зобов'язаний виявити розуміння освітнього процесу як цілісної педагогічної системи, що включає в себе педагогічні цілі та завдання, які їх конкретизують, зміст освіти, методи і форми організації навчання, педагогічної технології. Він має знати різні типи навчання, межі їх використання і ті педагогічні завдання, які доцільно розв'язувати з їх допомогою, добре орієнтуватися в питаннях про виховні та розвивальні можливості навчання і принципи їх використання, способи раціонального застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Вміти розкрити роль і місце вчителя в освітньому процесі, функцій вчителя, вимоги до нього.

Здобувач вищої освіти за ступенем доктора філософії повинен виявити розуміння суті і спрямованості педагогічних інновацій, охарактеризувати інноваційні навчальні заклади, сучасні педагогічні технології.

З'ясування суті мети, принципів, форм, методів виховання особистості передбачають питання з теорії виховання. До програми включено питання національного виховання молоді та його складових частин.

Поглиблене й повне розуміння педагогічних явищ, подій, творчої спадщини видатних українських і зарубіжних педагогів, визначення перспектив у галузі педагогічної науки, педагогічної освіти і освіти дорослих можливе на основі їх ретроспективного аналізу. Відповідно запропоновано питання з історії зарубіжної та української педагогіки, які містяться відповідно у другому і третьому розділах («Історія загальної педагогіки», «Історія української школи і педагогічної думки»).

Четвертий розділ програми „Педагогічна освіта і освіта дорослих” передбачає висвітлення складових педагогічної освіти, її змісту і провідних завдань, здобутків, принципів, а також тенденцій розвитку педагогічної освіти і освіти дорослих в українському і зарубіжному науково-освітньому середовищі.

Програма розрахована на здобувачів вищої освіти за ступенем доктора філософії. Подана в кінці програми рекомендована література для самостійного опрацювання має орієнтовний характер і не виключає власних ініціатив у доборі та використанні джерел.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Тема 1. Педагогіка: завдання, мета, стратегічні орієнтири

Педагогіка – наука про освіту, навчання та виховання дітей. Джерела розвитку педагогічної науки (традиції, звичаї людей, народна педагогіка; філософія, психологія, етнографія, історія, археологія тощо; світова й вітчизняна практика, спеціально організовані педагогічні дослідження, досвід авторських шкіл). Завдання педагогічної науки. Виникнення й розвиток педагогічної науки. Головні категорії педагогіки (виховання, навчання, освіта, формування, розвиток). Система педагогічних наук. Інтердисциплінарність у визначенні субдисциплін педагогіки. Взаємозв'язок педагогічної теорії та практики.

Методи і процес педагогічного дослідження (традиційні методи, педагогічний експеримент, тестування, анкетування тощо).

Тема 2. Розвиток особистості

Процес розвитку особистості (спадковість, середовище, виховання, саморозвиток), підходи до процесу розвитку (теорія двофакторності, біогенетичний підхід, соціологічний підхід, діяльнісний підхід).

Рушійні сили розвитку індивіда. Закономірності розвитку дитини. Головні умови розвитку дитини (праця, навчання, гра, діяльність, спілкування). Діагностика розвитку школярів (тести). Вікові й індивідуальні особливості розвитку. Вікова періодизація (історія питання: Я.А Коменський, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський). Сучасна вікова періодизація і педагогічний процес. Особливості навчання виховання дітей різних вікових груп (молодший шкільний вік (6-10 р.), середній шкільний вік (10/11-15 р.), старший шкільний вік (15-18 р.)). Індивідуальні особливості учнів (типологія школярів; обдаровані й педагогічно занедбані діти).

Тема 3. Освітній процес

Освітній процес як система (рушійні сили педагогічного процесу, головні характеристики педагогічного процесу, функції педагогічного процесу, закономірності й принципи освітнього процесу (дидактичні, виховні). Навчання і виховання як головні складові цілісного педагогічного процесу. Самоосвіта й самовиховання – вищий етап розвитку педагогічного процесу. Критерії ефективності цілісного освітнього процесу. Основні складові освітнього процесу (типи діяльності – навчання, праця, гра, спілкування; середовищі – сім'я, школа).

Мета виховання (історія питання). Мета і завдання виховання в середній школі. Мета і завдання виховання в сучасній національній школі. Завдання національного виховання (розумове, фізичне, трудове, громадянське, моральне, естетичне). Сучасні підходи до освіти і виховання дітей та молоді. Система педагогічних методів (навчання, виховання). Організація освітнього процесу.

Основні інститути соціалізації дитини (сім'я, освітні заклади, позашкільні заклади, дитячі об'єднання).

Тема 4. Педагогічні інновації

Суть і спрямованість інновацій. Авторські навчально-виховні заклади. Інноваційно навчально-виховні заклади. Системи організації педагогічного процесу (історія питання, сучасні аспекти). Сучасні педагогічні технології.

Тема 5. Учитель сучасної школи

Концепція Нової української школи. Роль і місце школи в освітньому процесі. Функції сучасного вчителя (цілеполягання, діагностична, прогностична, розливальна, проєктивна, планування, інформаційна, організаційна, корекційна, аналітична). Вимоги до вчителя. Творчість вчителя. Педагогічна майстерність вчителя. Організація та управління діяльністю вчителя. Директор навчально-виховного закладу і вчителя.

Тема 6. Теорія виховання

Суть і зміст процесу виховання. Основні закономірності й методологія виховного процесу. Теоретико – методологічна характеристика основних напрямів виховання. Загальні методи виховання. Національне виховання, його суть і зміст. Організаційні форми виховної роботи. Актуальні проблеми теорії та практики національного виховання (громадське виховання, патріотичне виховання, цінності виховання, соціально правове виховання, особистісний підхід у вихованні, духовний розвиток особистості). Українська народна педагогіка про виховання дітей і молоді.

Тема 7. Порівняльна педагогіка

Порівняльна педагогіка як галузь педагогічної науки. Предмет порівняльної педагогіки, завдання та методи дослідження.

Чинники впливу на розвиток сучасної освіти (глобалізація, економічний розвиток, соціальний, культурний попит).

Сучасний стан та перспективи розвитку освіти у провідних розвинутих країнах та Україні (США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Японія).

Загальні тенденції реформування сучасних світових освітніх систем.

Тенденції розвитку систем дошкільного виховання в розвинутих країнах.

Початкова школа: сучасний стан та перспективи реформування у різних країнах світу.

Особливості реформування середньої освіти в розвинених країнах світу. Приватна загальноосвітні заклади в сучасних освітніх системах Заходу. Основні напрями розвитку системи середньої професійної освіти.

Тенденції розвитку системи вищої освіти. Освіта дорослих. Дистанційна освіта.

Провідні підходи до вирішення завдань ефективності навчального процесу.

Диференціація освіти в провідних розвинутих країнах.

Проблеми стандартизації освіти в провідних зарубіжних країнах. Характеристика моделей європейської школи.

Система виховних цінностей у сучасному шкільництві Заходу. Форми і методи соціалізації дитини в освіті зарубіжжя.

Альтернативні навчально-виховні заклади у країнах Заходу у ХХ ст. Проблеми інтеграції в сучасній школі і педагогіці.

Тема 8. Методи педагогічних досліджень

Теоретичний аналіз і синтез як методи педагогічного дослідження. Співбесіда і анкетування як методи педагогічних досліджень.

Експертні методи педагогічних досліджень.

Вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду.

Педагогічний експеримент і його основні етапи.

Діагностика реальних навчальних можливостей учнів, студентів у дослідно-експериментальній роботі.

Методи тестування в педагогічних дослідженнях. Лабораторний експеримент.

Основні етапи експериментальної роботи з перевірки навчальних планів і програм.

Компонентний метод аналізу контрольних робіт. Вибірковий метод у педагогічних дослідженнях.

Формуючий експеримент як метод педагогічного дослідження. Методи обробки наукового матеріалу.

Математико-статистичні методи обробки експертних оцінок.

Шляхи впровадження наукових результатів в освітню практику.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ДО РОЗДІЛУ I

1. Вейланде Л.В.-В. Педагогіка і психологія вищої школи. Практикум. О.: ОНУ, 2018. 122 с.
2. Вища освіта України: ризики, сподівання, успіхи : монографія / М. Б. Євтух, Л. Г. Горяна, Н. О. Терентьева – Київ, 2015. – 420 с.
3. Вітвицька С. С. Педагогіка вищої школи: практикум. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. – 174 с.
<http://eprints.zu.edu.ua/36984/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202023%20-%20%D0%A5%D0%86%D0%9C%D0%86%D0%AF%202023.pdf>
4. Галус О. М. Порівняльна педагогіка : [навч. посіб.] / О. М. Галус, Л. М. Шапошнікова. – К. : Вища шк., 2006. – 215 с.
5. Гончаренко С. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2012. – 192 с.
6. Енциклопедія освіти / Нац. академ. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. секр. С. О. Сисоева; редкол. : О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало та ін.]: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021.
7. Зайченко І. В. Педагогіка і методика навчання у вищій школі : навч. посіб / І. В. Зайченко. – Київ, 2017. – 456 с.
8. Закон України «Про вищу освіту». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

9. Закон України «Про загальну середню освіту»
[<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>]
10. Закон України «Про освіту». – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
11. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О.]. – Київ : ДКС «Центр», 2017. – 83 с.
<http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/zarubijniy-dosvid-profesiyno-pidgotovki-pedagogiv/>
12. Затверджені стандарти вищої освіти МОН України. – Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzheni-standarti-vishoyi-osviti> Ковчина І. Педагогічна освіта в Польщі у 80–90 роках ХХ століття: [монографія] / Ірина Ковчина; [за ред. Н.Г. Ничкало]. – К.: Логос, 2000. – 142 с.
13. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
14. Концепція освіти дорослих в Україні / Л.Б. Лук'янова. – Ніжин: ПП 62 Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
15. Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. – Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konsepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
16. Кремень В. Професійний розвиток особистості – ключове завдання в умовах євроінтеграції / Василь Кремень // Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів: зб. наук. статей / за ред. В.Г.Кременя, М.Ф. Дмитриченка, Н.Г. Ничкало; Укл.: М.В. Артюшина, В.П. Тименко. – К.: НТУ, 2015. – С. 9-11.
17. Кремень, В. Г. (Ред.). (2021). *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., допов. та перероб.). Національна академія педагогічних наук України. Луговий В. І., Топузов О. М. (Заст. голов. ред.). Київ. Юрінком Інтер.
18. Лавріненко О. А. Розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в цифровому освітньому середовищі у повоєнний час / Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2024. Електронне видання. 125 с.
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739606/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%90_2024.pdf
19. Лавріненко, О. (2020). Сценічна мова в обрисах педагогічної майстерності. *Овітньо-науковий портал «Педагогічна майстерність викладача вищої школи»*. Видавництво: «Бондаренко М.О. URL: <https://www.pedagogic-master.com.ua/test-2/>

20. Лазаренко Н. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. – Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2019. – 365 с.
21. Лук'янова Л. Б., Вовк М. П., Соломаха С.О., Грищенко Ю. В. П-69 Практична підготовка майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти: українські реалії і перспективи: науково-аналітична доповідь; за науковою редакцією Н. Г. Ничкало / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ – Чернівці: Букрек, 2023. 80 с. : рис., табл.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735301/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf>
22. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / О.В. Аніщенко, Л.Б. Лук'янова. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 108 с.
23. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О.М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. — Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. — 384 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
24. Неперервна педагогічна освіта в зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Годлевська К.В., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Постригач Н.О., Пилинський Я.М.]; за заг. ред. Н.М. Авшенюк. – Київ: ТОВ «ДКС Центр», 2018. – 150 с.
25. Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; За ред. В. Кременя – Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с. : рис. табл.
<http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/profesiyna-pidgotovka-vchitelya-ukranski-reali,-zarubijniy-dosvid/>
26. Ничкало, Н., Лук'янова, Л., Хомич, Л. (2021). *Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід: науково-аналітична доповідь*. Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. В. Кремень (ред., голова). Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/profesiyna-pidgotovka-vchitelya-ukranski-reali,-zarubijniy-dosvid/>
27. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / За ред. В. Г. Кременя, Ю.В.

- Ковбасюка. – К. : Основа, 2014. – 496 с.
28. Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. – Кривий ріг : Айс Принт, 2017. – Вип. 1 (50). – 332 с.
29. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. В. Рябова, І. І. Драч, Н. О. Приходькіна, Н. В. Любченко [та ін.]; Ун-т менедж. освіти НАПН України. – Київ, 2017. – 316 с.
30. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика : словник / укл. М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. — Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. — 328 с.
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/1/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf

РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ОСВІТИ

Концепції генези первісного виховання: еволюційно-біологічна (Ш.Летурно, Дж. Сілтсон) та психологічна (П.Монро).

Становлення виховання як особливої форми діяльності людини.

Виникнення сім'ї і родинного виховання.

Тема 1. Школа і виховання у стародавньому світі

Виховання і навчання в умовах цивілізації Давнього Сходу: встановлення традицій сімейного виховання (літературні пам'ятки), зародження нових способів соціалізації молоді (спеціальні підготовки жреців, воїнів, чиновників), виникнення і розвиток писемності і пов'язаного з ним запровадження шкіл (виникнення професії вчителя, характер шкільництва зорієнтований на жорстоку дисципліну, застосування покарань).

„Дім табличок” у Древній Месопотамії. Школа Древнього Єгипту.

Виховання і школа у Стародавній Індії (вплив кастовості і релігії на виховання).

Педагогічна думка Древнього Китаю (погляди Конфуція на виховання).

Виховання і школа в античному світі. Школи Древньої Греції (предмети: читання, письмо, співи; використання абаки, стила; терміни навчання); специфіка виховання у Спарті; особливості шкіл в Афінах (витоки ідеї гармонійно розвиненої особистості, принцип агоністики, платні заклади: музичні школи і гімнастичні (палестри); гімназії і ефебії як суспільні навчальні заклади). Педагогічні ідеї Сократа („маєвтика”, сократичний метод викладу). Педагогічна діяльність Платона (застосування ним Академії, його погляди на виховання, принцип „виховуючого” навчання). Педагогічна діяльність Аристотеля (застосування Лікею, його принцип піклування про 2 всі три види людської душі”).

Школа епохи Еллінізму (новий ступінь шкільної освіти – граматичні школи, зміни у статусах гімназій і ефібій, формування вищої освіти у вигляді філософських шкіл).

Виховання і школа Древнього Риму (вплив давньогрецьких зразків освіти на організацію навчання в Римі; самотність – у пріоритеті принципу „корисності”, практичної спрямованості освіти; „програма семи вільних мистецтв”); структура системи навчання (тривіальні школи, граматичні школи, легіони, риторичні школи). Педагогічні погляди Катона Старшого, Цицерона і квінтіліана.

Вплив раннього християнства на виховання і навчання (Євангеліє як етичний орієнтир виховання, християнські школи катахумени як попередниці шкіл катехизису).

Тема 2. Виховання і школа епох Середньовіччя та Відродження

Освіта у Візантії і її вплив на європейську середньовічну педагогічну думку.

Основні традиції західноєвропейського виховання і навчання (релігійність і авторитарність виховних ідеалів кафедральних і монастирських шкіл, відхід від греко-римських зразків виховання і використання „семи вільних мистецтв” у навчанні,

схоластика і її видатні представники – Фома Аквінський, П'єр Абеляр; рицарське виховання, виникнення і розвиток різних видів міських шкіл та університетів).

Педагогічна думка і школа епохи Відродження (XIV – XVI ст.). Педагогічна тріада: класична освіта з опорою на античність, фізичний розвиток і громадське виховання; педагогічні погляди Віттторіно да Фельтре і його „Дім радості” ідеї Т. Мора про загальну освіту для всіх дітей, про виховання молоді у процесі трудової діяльності; педагогічні погляди Еразма Роттердамського.

Представники Реформації (XV – XVI ст.) як проповідники ідей загального елементарного навчання міських дітей Катехізісу рідною мовою посилення незалежності школи від церкви і запровадження учительства як професії.

Тема 3. Школа і педагогіка у Новий і найновіший час

Школа і педагогіка Західної Європи і Північної Америки у середині XVII – кінці XVIII ст.

Педагогічні ідеї Я. Коменського і його „Велика дидактика” (принцип природовідповідності, вікова періодизація, перше у світовій педагогіці керівництво по дошкільному вихованню „Материнська школа”, початкова школа як школа рідної мови, дидактичні принципи: наочність навчання, свідомість засвоєння предметів, системність вкладу, посиленість і міцність знань; класно-урочна система Коменського; його підручники; моральне виховання і роль дисципліни). Готський шкільний статут (1642). Обґрунтування принципу поєднання навчання з продуктивною працею.

Педагогіка і школа за часів Просвітництва.

Педагогічні погляди Джона Локка (його трактат „Думки про виховання” як виклад принципів виховання джентльмена). Концепція природо відповідного педагогічного виховання, педоцентризм, критика догматики і станової системи виховання, ідеї вільного виховання).

Клод Анрі Гельвецій та його книга „Про розум” (ідеї перебудови освіти у демократичному дусі: індивідуалізація навчання, відмова від пріоритету церкви; у формування моралі підрастаючого покоління, вимога громадянського виховання на „благо нації”).

Педагогічні погляди Дені Дідро (принцип доступності загальної освіти, її безкоштовність і відокремлення від церкви; ідеї реформування освіти коледжів – концентричність викладу, розширення програми природничо-наукового циклу і звуження класичної освіти). Педагогічні ідеї і шкільні проекти за часів Французької революції XVIII ст.. Проект реорганізації системи народної освіти Ж. Кондорсе.

Німецька міська (латинська) школа і гімназія, англійські і американські граматичні школи, французькі коледжі як головні заклади повної загальної освіти у XVII – XVIII ст.

„Філантропін” І. Базедова як приклад учбового виховного закладу нового типу. Розвиток ідей Ж.-Ж. Руссо у діяльності філантропів.

Школа і педагогіка у Західній Європі і США у XIX ст.

Особливості розвитку школи і педагогіки на Заході нового часу (національно-державна специфіка, розбіжності між напрямками педагогічної думки, шкільного

законодавства і системи освіти).

Педагогічна діяльність і спадщина Й. Песталоцці (його теорія елементарної освіти. Холістичний зміст мети виховання, ідея виховуючого навчання, розробка методики початкового навчання і деяких часткових методик).

Дошкільна педагогіка. «Виховання людини» і теорія гри Фрідріха Фребеля.

Керівництво, навчання і моральне виховання як засоби виховання гармонійної особистості за педагогічними поглядами Йогана Фрідріха Гербарна.

Дидактика розвиваючого навчання природо-відповідності і культуровідповідності як головні ідеї Фрідріха Адольфа Дістервега.

Типологія загальноосвітніх закладів Ф.Шлеймахера.

Особливості типів початкової і середньої школи на Заході у ХІХ ст. Зарубіжна школа і педагогіка першої половини ХХ ст.

Соціальна педагогіка як вияв педагогічного традиціоналізму. Ідеї представників Соціальної педагогіки Е. Дюркгейма (його концепція виховання як залучення кожного члена суспільства до „колективних уявлень” свого часу), П. Наторпа (його погляди на важливість виховання волі).

Педагогіка неотомізму як спроба синтезу релігії і педагогіки. Школа у Вальфдорфі.

Містико-антропологічна концепція Рудольфа Штайнера. Овід Декролі і реформаторська педагогіка.

„Нові школи” і погляди на їхню сутність А. Ферьєра, О. Демолена.

Ідея „громадянського виховання” трудової школи у спадщині Г. Кершенштейнера.

Здобутки експериментаторської педагогіки, досягнуті А. Лаєм (школа дії), А.Біне, Е. Клапередом, Е. Торндайком.

Педагогічні погляди на дошкільне виховання Марії Монтесорі.

Джон Дьюї – яскравий представник педагогічного „інструменталізму” і прихильник методу навчання шляхом діяння.

Ідеї вільної шкільної общини у педагогічній діяльності О. Нілла.

Традиції вальдорфської школи Р.Штайнера і їхнє сучасне продовження. Педагогічна технологія С. Френч.

Експериментальні школи США (У.Кілпатрік і метод проєктів, К.Уошборн і Пінетка-план, Е.Паркхерст і Дальтон – план).

Екзистенціалістична педагогіка і погляди Ж.-П.Сартра.

Сучасна школа в зарубіжній педагогіці.

Сучасні дидактичні концепції Заходу (традиційна парадигма, раціоналістична модель, феноменологічний напрям).

Теоретичні концепції виховання (соціологізаторська парадигма, і біопсихологічний напрям).

Пріоритети виховання у дусі загальнолюдських цінностей, в ім'я миру.

Існуючі підходи до розв'язання проблеми демократизації освіти згідно з індивідуальним нахилом).

Напрямки модернізації навчально-виховного процесу у зарубіжній школі. Традиції практики шкільного виховання у розвинених країнах світу.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ДО РОЗДІЛУ II

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України : Підручник. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Васянович Г.П. Морально–правова відповідальність педагога (теоретико–методологічний аспект): [монографія] / Г.П. Васянович. – Вид. 2–ге. – Л.: “Норма”, 2002. – 232 с.
3. Вітвицька С. С. Педагогіка вищої школи: практикум. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. – 174 с.
<http://eprints.zu.edu.ua/36984/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202023%20-%20%D0%A5%D0%86%D0%9C%D0%86%D0%AF%202023.pdf>
4. Гончаренко С. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2012. – 192 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. – Вид. друге, доп. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
6. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша чверть XX століття): монографія / Н.М. Дем'яненко. – К.: ІЗМН, 1998. – 320 с.
7. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійно-виховної діяльності педагога: [монографія] / О.А. Дубасенюк. – Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2005. – 367 с.
8. Енциклопедія освіти / Нац. академ. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. секр. С. О. Сисоєва; редкол. : О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н.Г.Ничкало та ін.]: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021.
9. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О.]. – Київ : ДКС «Центр», 2017. – 83 с.
<http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/zarubijniy-dosvid-profesiyno-pidgotovki-pedagogiv/>
10. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / І.А. Зязюн. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
11. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі: [монографія] / [Доброскок І.І., Коцур В.П., Нікітчина С.О. та ін.; наук. ред. В.П. Коцур; уклад. О.І. Шафран]. – Переяслав–Хмельницький: Вид-во С.В. Карпук, 2008. – 285 с.
12. Історія педагогіки. Програма навчальної дисципліни / Укладач І. В. Леонтєва. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. – 31 с.
13. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
14. Ковчина І. Педагогічна освіта в Польщі у 80–90 роках XX століття: [монографія] / Ірина Ковчина; [за ред. Н.Г. Ничкало]. – К.: Логос, 2000. – 142 с.

15. Концепція освіти дорослих в Україні / Л.Б. Лук'янова. – Ніжин: ПП 62 Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
16. Кремень, В. Г. (Ред.). (2021). *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., допов. та перероб.). Національна академія педагогічних наук України. Луговий В. І., Топузов О. М. (Заст. голов. ред.). Київ. Юрінком Інтер.
17. Кучерявий О.Г. Професійне самовиховання у вищій школі: навч. посіб. / О.Г. Кучерявий. – К.: Освіта України, 2010. – 210 с.
18. Лаврінченко О. А. Розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в цифровому освітньому середовищі у повоєнний час / Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2024. Електронне видання. 125 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739606/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%90_2024.pdf
19. Лаврінченко, О. (2020). Сценічна мова в обрисах педагогічної майстерності. *Овітньо-науковий портал «Педагогічна майстерність викладача вищої школи»*. Видавництво: «Бондаренко М.О. URL: <https://www.pedagogic-master.com.ua/test-2/>
20. Лазаренко Н. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. – Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2019. – 365 с.
21. Левківський М.В. Історія педагогіки. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 190 с.
22. Лук'янова Л. Б., Вовк М. П., Соломаха С.О., Грищенко Ю. В. П-69 Практична підготовка майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти: українські реалії і перспективи: науково-аналітична доповідь; за науковою редакцією Н. Г. Ничкало / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ – Чернівці: Букрек, 2023. 80 с. : рис., табл. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735301/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf
23. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / О.В. Аніщенко, Л.Б. Лук'янова. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 108 с.
24. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О.М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. — Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. — 384 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

25. Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; За ред. В. Кременя – Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с. : рис. табл. <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/profesiyna-pidgotovka-vchitelya-ukranski-reali,-zarubijniy-dosvid/>
26. Ничкало, Н., Лук'янова, Л., Хомич, Л. (2021). *Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід: науково-аналітична доповідь*. Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. В. Кремень (ред., голова). Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/profesiyna-pidgotovka-vchitelya-ukranski-reali,-zarubijniy-dosvid/>
27. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / За ред. В. Г. Кременя, Ю.В. Ковбасюка. – К. : Основа, 2014. – 496 с.
28. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / [Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, М.П. Лещенко, Т.В. Іванова, М.М. Солдатенко, В.В. Пилипчук, О.А. Грищенко]. – К.; Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 234 с.
29. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика : словник / укл. М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. — Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. — 328 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/1/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf

РОЗДІЛ III. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Тема 1. Предмет і завдання української педагогіки: виховання у первісному суспільстві

Розвиток освіти і виховання дітей в епоху палеоліту, неоліту і трипільської культури. Писемність. Вересова книга – першоукраїнський літопис.

Тема 2. Школа, освіта і виховання в Київській Русі

Зумовленість характеру виховання, його змісту, форм і методів географічним положенням, природними та соціальними умовами становлення української народності. Створення буквенно-звукової графіки письма. Становлення феодальної держави та прийняття християнства як основні чинники розвитку грамотності на Русі. Значення реформ Володимира Святославовича для розвитку освіти, сутність поняття „книжне вчення”. „Школи грамотності” та „Школи книжного вчення” в Київській Русі, особливості навчання і виховання в них. Методи вивчення азбуки (буквоскладальний метод). Пам’ятки педагогічної думки XI-XII ст. „Слово про закон благодаті” митрополита Іларіона – перша праця з вітчизняної дошкільної педагогіки.

Тема 3. Освіта й виховання в Україні в XIV-XV ст.

Вплив на розвиток української культури та освіти феодальної роздробленості, перебування українських земель в складі Польщі, Литви, Угорщини та Молдавії. Ослаблення значущості освіти в Україні. Посилення впливу латинських та католицьких шкіл. Школи при монастирях. Павло Русин. Юрій Дрогобич.

Розвиток шкільництва в Галицько-Волинській державі.

Тема 4. Освіта й виховання в Україні в XIV-XVII ст.

Характер освіти в Україні в XIV ст. Елементарні школи, колегіуми. Церковні православні школи. Приходські школи, школи підвищеного елементарного рівня.

Виникнення друкарства. Видавнича діяльність українських першодрукарів. Перші друковані навчальні книги (слав’янорусський буквар І.Федорова).

Виникнення і роль братських шкіл. Київська братська школа. Відкриття Острозької Академії. Києво-Могилянська Академія – виникнення, етапи розвитку і становлення. Просвітницька та культурна діяльність П.Могили. Демократичні ідеї освіти і виховання в українській педагогіці епохи відродження. Творчість М.Смотрицького. „Граматика Мелетія Смотрицького”. Діяльність П.Беринди, його енциклопедія. „Риторика” І.Галятовського. Педагогічні погляди Є.Славинецького та Є.Полоцького. Педагогічна діяльність С.Яворського. Ф.Прокопович та його роль у розвитку педагогічної думки в Україні.

Система виховання козацької молоді (січові, митецькі, полкові школи).

Створення козацької педагогіки, її сутність та особливості.

Тема 5. Школа і педагогіка в Україні в XVIII ст.

Розвиток українського шкільництва у XVIII ст. Рівень освіти на Лівобережжі та Слобідській Україні. Полкові початкові школи. Січові школи. Головна січова школа (1754-1768). Парафіяльні школи. Колегіуми. Харківський колегіум. Діяльність мандрівних дяків. Втрата Україною автономії (1775) та зруйнування Січі. Реформа 1786 р. і зміни в освіті. Система освіти на Правобережній Україні. Указ Петра I 1720 р. про заборону друкувати книжки українською мовою і вилучення українських текстів із церковних книг. Освітня політика Катерини II. Наказ 1789 р. про закриття українських шкіл та заборону української мови у навчальних закладах.

Особливості проекту Батуринського університету (1760).

Життя та діяльність Г.Сковороди (1772-1794). Принципи та завдання виховання у педагогічних поглядах Г.Сковороди.

Стан розвитку освіти на західноукраїнських землях. Шкільні реформи Марії Терезії (1777), Йосифа II (1781). Едукаційна комісія і нова система шкільництва.

Тема 6. Становлення школи та педагогічної думки в Україні (перша половина XIX ст.)

Знищення елементів української освіти російським царем та процеси уніфікації в освітній галузі. Реформування системи освіти за правління Олександра II. Статут 1804 р. і його наслідки. Реакційна сутність Статуту, виданого Миколою I (1828). Стан освіти і школи. Кирило-Мифодієвське товариство і його освітня програма.

Загальна характеристика освітніх установ України у першій половині XIX ст. (церковно-парафіяльні школи, повітові школи, гімназії, ліцеї, університети). Відкриття Харківського університету (1805). Відкриття Київського університету (1834). Виникнення і розвиток Гімназії вищих наук у Ніжині (1820). Львівський університет (етапи становлення і розвитку). Духовні семінарії. Духовні училища. Прихідські (початкові) школи. „Інститути шляхетних дівчат”. Єпархіальні школи. Недільні школи (кінець 50-их). Русифікація навчання у навчальних закладах.

Життя і педагогічна творчість М.Костомарова. Викладацька та просвітницька діяльність. Етнографічні розвідки.

Ідеї національного виховання у спадщині М.Драгоманова. Просвітницька діяльність М.Драгоманова.

Педагогічні погляди Т.Шевченка (1814-1861). Освітньо-виховний ідеал.

Сімейне виховання. „Буквар Южнорусский”.

Стан освіти в Західній Україні на початку XIX століття та пробудження національної самосвідомості та освітньої справи. Стан освіти в Східній Галичині, на Буковині та в Закарпатті. Боротьба українців за рідну мову та проти політики австро-угорської імперії у галузі освіти. „Руська трійця”. „Русалка Дністрова”.

Становище національної освіти й культури на західноукраїнських землях після революції 1848 р. Просвітницьке товариство „Галицько-Руська Матиця” (1848). Політична реакція. Післявоєнне десятиріччя (1851-1861) в розвитку освіти на західноукраїнських землях.

Педагогічні погляди та діяльність О.Духновича (1803-1865).

Тема 7. Освіта і педагогічна думка в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

Громадсько-педагогічний рух в Україні 60-х рр. XIX ст.. Створення Громад на Україні (Київська, Одеська, Полтавська, Харківська, Чернігівська та ін.), їх значення у розвитку ідей про національну освіту. Видатні діячі-громадівці (В.Антонович, Б.Грінченко, М.Драгоманов, П.Житецький, О.Кістяківський, М.Костомаров, В.Науменко, О.Русов та ін.) Просвітницька діяльність Громад. Недільні школи, Значення діяльності М.Пирогова.

Життя, педагогічна діяльність та педагогічна спадщина К.Ушинського. Діяльність земств у галузі освіти. М.Корф.

Політика царського уряду щодо освіти українців. Валувський циркуляр. Емський указ. Шкільні реформи в Російській імперії у 60-80 рр. XIX ст. Типи навчальних закладів. Відкриття Новоросійського університету (1865).

Внесок у розвиток педагогічної думки прогресивних діячів другої половини XIX - початку XX ст.: М.Драгоманова, М.Грушевського, В.Науменка, О.Музиченка, Я.Чепіги, Є.Чикаленка). Просвітницька діяльність Х.Алчевської. Педагогічна спадщина Т.Лубенця.

Вплив подій 1905 р. на умови розвитку української педагогічної думки. Просвітницькі товариства. Роль і значення української преси у розробці проблем національної школи („Рада”, „Громадська думка” та ін.) Педагогічний журнал

„Світло”. Створення національних підручників. Просвітницька діяльність і педагогічні ідеї Б.Грінченка. Внесок у розвиток української педагогіки С.Русової. Педагогічна спадщина С.Васильченка.

Особливості розвитку народної освіти у другій половині XIX – на початку XX ст. на землях Західної України. Відкриття Чернівецького університету (1875). Педагогічні погляди Ю.Федьковича та І.Франка.

Тема 8. Українська школа й педагогіка від революційних потрясінь 1917 р. до 1945 р.

Боротьба за українську школу в період визвольних змагань українського народу (1917-1920). Освітня політика українських урядів (Центральної Ради, Гетьманату, Директорії). Курс на розбудову національної школи та відображення цього в державних документах про освіту. Педагогічні погляди М.Грушевського. Внесок у розбудову рідної школи перших національних міністрів (І.Стешенка, М.Василенка, П.Холодного, І.Огієнка). Педагогічна спадщина С.Русової.

Освітньо-педагогічні перетворення на центральних українських землях з часу встановлення радянської влади. Діяльність Народного комісаріату освіти (НКО) в справі реформування освітньої галузі. „Положення про єдину трудову школу УСРР” (1919). Основні засади Нової школи України.

Радянізація освіти. Коренізація та українізація. Роль народних комісарів освіти О.Шумського (1924-1927 рр.) і М.Скрипника (1927-1933 рр.) в справі українізації. Зміна сутності терміну „українізація” протягом 20-х років.

Пошуки нових шляхів розвитку освіти. Орієнтація на передову педагогічну

думку Західної Європи та США. Вплив на українську школу педагогічних поглядів Дж.Дьюї. Особливості змісту освіти у комплексних навчальних програмах. Авторські концепції комплексності (Г.Іваниця, О.Музиченко І.Соколянський, Я.Чепіга). Розвиток педології як науки про виховання дитини. Видатні вчені – представники педологічної науки (О.Залужний, І.Соколянський, В.Протопопов).

Педагогічна система А.Макаренка. Життя та діяльність вченого. Основні положення теорії А.Макаренка про колектив. Особливості використання праці як фактору виховання. Засади родинного виховання у творчості вченого.

Уніфікація освітньої галузі у 1930-1940-их роках. Сталінські репресії в Україні і їх негативний вплив на освіту. Українське шкільництво на західноукраїнських землях. Польсько політика утравізму в освіті Галичини (1919-1920). Функціонування Львівського університету та інших українських закладів освіти у підпіллі. Роль у розвитку шкільництва Галичини греко-католицької церкви на чолі з митрополитом А.Шептицьким. Українське шкільництво Буковини під владою Румунії (з 1918 р.). Розвиток українського шкільництва Закарпаття у складі Чехії (з 1919 р.). Внесок у розвиток української мови українських педагогів.

Тема 9. Розвиток освіти, школи й педагогічної думки в Україні у 50-90-х рр. XX ст.

Процеси демократизації в країні і їх вплив на школу.

Зміст закону „Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР” (1958): запровадження загальної обов'язкової восьмирічної освіти; визначення типів навчальних закладів, що давали повну середню освіту (середні загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим навчанням, вечірні (змінні) середні загальноосвітні школи з трирічним терміном навчання, технікуми, середні спеціальні навчальні заклади); школи-інтернати. Позитивні та негативні риси цього закону.

Переведення середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл з виробничим навчанням з одинадцятирічного на десятирічний термін навчання. Предметні комісії, розробка навчальних планів і програм. Реформування організації змісту середньої освіти.

Розвиток середньої, вищої та професійної освіти у 60-70 рр. Перехід початкової школи від чотирирічного циклу навчання до трирічного. Обов'язковість середньої освіти. Сутність постанови „Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи УРСР” (1966). Зміни у змісті освіти. Навчальні плани та програми.

В.Сухомлинський – видатний український педагог-гуманіст. Актуальні проблеми навчання та виховання в контексті педагогіки В.Сухомлинського. В.Сухомлинський про виховання особистості.

Розвиток українського шкільництва за умов тоталітарного режиму (70-80 рр.). Освітня політика урядів Радянського Союзу та її вплив на розвиток української освіти. „Статут середньої загальноосвітньої школи” (1970) і визначення завдання середньої школи як, трудової і політехнічної. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР „Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і подальший

розвиток загальної школи” (1972). „Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту” (1973). Зміни у змісті освіти. Суть і зміст виховання в радянській школі в 60-80 рр. Постанови уряду про мову навчання, спрямовані у напрямі русифікації української молоді. Постанова „Про додаткові заходи щодо вдосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх навчальних закладах УРСР” (1983”.

Криза освіти. Спроби уряду Радянського Союзу реформування освіти та причини їх невдачі (Постанова „Основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи” (1984). Подальша русифікація української школи. Громадянських рух за перебудову освіти в Україні. Закон про мови (1989).

Внесок українських вчених у розвиток національного шкільництва, педагогічної науки (А.Бондар, Т.Бугайко, Ф.Бугайко, П.Волинський, Г.Костюк, В.Онищук, С.Литвинов, О.Мазуркевич, І.Синиця, В.Смаль, М.Стельмахович, В.Сухомлинський та ін.).

Проголошення незалежності України (1991) – можливість і потреба розбудови національної освіти в Україні.

Тема 10. Освіта в Україні у період незалежності

Найважливіші напрями відродження освіти в Україні. Інтеграція національної освіти України в світовий освітній простір. Законодавче забезпечення розвитку освіти: Закон України «Про освіту» (1991; 1996, 2017). Конституція України (1996) про освіту. Положення про ступеневу систему освіти в Україні (1993).

Закон України «Про вищу освіту», Концепція Нової української школи, Концепція розвитку педагогічної освіти, Національна доктрина розвитку освіти (2002), Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття» (1996), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2001), Концепція загальної мистецької освіти (2002), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2009). Стандарти якості підготовки майбутніх учителів з урахуванням європейських дескрипторів.

Створення Національної академії педагогічних наук України (1992), її роль у розвитку національної педагогічної науки.

Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку. Національна рамка кваліфікацій та її імплементація у підготовку сучасного вчителя. Компетентнісний підхід у вищій освіті.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ДО РОЗДІЛУ III

1. Вища освіта України: ризики, сподівання, успіхи : монографія / М. Б. Євтух, Л. Г. Горяна, Н. О. Терентьєва – Київ, 2015. – 420 с

2. Вітвицька С. С. Педагогіка вищої школи: практикум. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. – 174 с.
<http://eprints.zu.edu.ua/36984/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202023%20-%20%D0%A5%D0%86%D0%9C%D0%86%D0%AF%202023.pdf>
3. Гладуш В.А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко – Д., 2014. – 416 с. URL: <http://distance.dnu.dp.ua/ukr/nmmateriali/documents/pedagogikavsh.pdf>
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. – Вид. друге, доп. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
5. Енциклопедія освіти /Нац. академ. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. секр. С. О. Сисоєва; редкол. : О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н.Г.Ничкало та ін.]: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021.
6. Зайченко І. В. Педагогіка і методика навчання у вищій школі : навч. посіб / І. В. Зайченко. – Київ, 2017. – 456 с.
7. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О.]. – Київ : ДКС «Центр», 2017. – 83 с. <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/zarubijniy-dosvid-profesiyno-pidgotovki-pedagogiv/>
8. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / І.А. Зязюн. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
9. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі: [монографія] / [Доброскок І.І., Коцур В.П., Нікітчина С.О. та ін.; наук. ред. В.П. Коцур; уклад. О.І. Шафран]. – Переяслав–Хмельницький: Вид-во С.В. Карпук, 2008. – 285 с.
10. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
11. Кремень, В. Г. (Ред.). (2021). *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., допов. та перероб.). Національна академія педагогічних наук України. Луговий В. І., Топузов О. М. (Заст. голов. ред.). Київ. Юрінком Інтер.
12. Кучерявий О.Г. Кар’єрне зростання: особистісний вимір: монографія. – К. – Видавничий Дім «Слово», 2015. – 224 с.
13. Лавріненко О. А. Розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в цифровому освітньому середовищі у повоєнний час / Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2024. Електронне видання. 125 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739606/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%90_2024.pdf

14. Лаврінченко, О. (2020). Сценічна мова в обрисах педагогічної майстерності. *Овітньо-науковий портал «Педагогічна майстерність викладача вищої школи»*. Видавництво: «Бондаренко М.О. URL: <https://www.pedagogic-master.com.ua/test-2/>
15. Лазаренко Н. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. – Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2019. – 365 с.
16. Лук'янова Л. Б., Вовк М. П., Соломаха С.О., Грищенко Ю. В. П-69 Практична підготовка майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти: українські реалії і перспективи: науково-аналітична доповідь; за науковою редакцією Н. Г. Ничкало / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ – Чернівці: Букрек, 2023. 80 с. : рис., табл. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735301/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf>
17. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / О.В. Аніщенко, Л.Б. Лук'янова. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 108 с.
18. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О.М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. — Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. — 384 с. — Бібліогр.: с. 21. — (До 30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
19. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий ; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Наукова думка, 2003. – 853 с.
20. Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; За ред. В. Кременя – Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с. : рис. табл. <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/profesiyna-pidgotovka-vchitelya-ukranski-reali,-zarubijniy-dosvid/>
21. Ничкало, Н., Лук'янова, Л., Хомич, Л. (2021). *Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід: науково-аналітична доповідь*. Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. В. Кремень (ред., голова). Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo->

22. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / За ред. В. Г. Кременя, Ю.В. Ковбасюка. – К. : Основа, 2014. – 496 с.
23. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика : словник / укл. М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. — Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. — 328 с.
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/1/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf
24. Стратегії Європейського Союзу: мета і результат [Електронний ресурс]. – URL: http://lib-net.com/content/9785_Strategii_Evropeiskogo_Souzy_meta_i_rezyltat.html
25. Сучасні технології освіти дорослих : посіб. / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013.
26. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти : термінологічний словник / авт. кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький [та ін.] ; за наук. ред. Є. Р. Чернишової ; Ун-т менедж. освіти НАПН України. – Київ, 2014. – 230 с.
27. Технології професійного розвитку педагогів в умовах формальної і неформальної освіти: практичний посібник / М.П. Вовк, Г.І. Сотська, Н.О. Філіпчук, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Л.Ю. Султанова, Н.С. Гомеля. – К.: Талком, 2019. – 320 с.
28. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи. : навч. посібн. – К. : Кондор, 2011. – 628 с. URL: https://pidruchniki.com/18571227/pedagogika/zarodzhennya_rozvitok_vischoyi_shkoli_ukrayini
29. Усатенко Т.П. Українська національна школа: минуле і майбутнє (українознавчий вимір): [монографія] / Т.П. Усатенко. - К.: Наук. думка, 2003. - 284 с.
30. Цюняк О. П., Довбенко С. Ю. Педагогічна інноватика: навч.-метод. посібн.: автори- упоряд.: Цюняк О.П., Довбенко С.Ю., Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2019. –190 с.

РОЗДІЛ ІV. ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Законодавча основа розвитку педагогічної освіти і освіти дорослих: Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція Нової української школи (2017), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» (1996), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2001), Концепція загальної мистецької освіти (2002), «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» (2009). Законопроект «Про освіту дорослих».

Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні. Специфіка підготовки вчителя у зарубіжних університетах. Система професійної підготовки вчителя у закладах вищої педагогічної освіти. Професійна підготовка вчителя в європейських країнах. Компетентності сучасного вчителя. Вимоги вчителя в умовах інтеграційних процесів, що передбачає зміну стереотипів й оволодіння якісно новою освітньою платформою щодо: корегування способів життя в багатокультурному й толерантному суспільстві, яке забезпечує рівні можливостей для особистісного й професійного розвитку; усвідомленого європейського громадянства; забезпечення сталого розвитку суспільства; управління власним кар'єрним зростанням.

Підтримка і педагогічний супровід розвитку в учнів (студентів) ключових компетентностей, необхідних для суспільства знань і навичок впродовж життя: генерування мотивації до здобуття знань; автономне навчання, що полягає в умінні вибудовувати власну стратегію дій; володіння інформаційними технологіями щодо, зокрема, здобуття нової інформації; широка технологічна грамотність; стимуляція творчості та інновацій; готовність до розв'язання проблем; підприємницькі й комунікативні уміння; внутрішня культура.

Інновації у педагогічній освіті. Технології підготовки педагогічного персоналу. Педагогічний і психологічний супровід професійної підготовки педагога. Принципи професійного і особистісного розвитку особистості вчителя. Професіоналізм вчителя: запровадження дослідницького компоненту в базову підготовку вчителя та його практичну професійну діяльність; відповідальне ставлення до власного професійного розвитку як до безперервного процесу впродовж життя.

Система післядипломної педагогічної освіти. Якісні показники діяльності вчителя: співпраця з різними партнерами, залученими до освітнього процесу, що передбачає вміння учителя розкривати потенціал кожного учня на основі індивідуального підходу й виховувати його як активного громадянина суспільства; співпраця з колегами, батьками; володіння технологіями; здатність розробляти і впроваджувати авторські технології; уміння аналізувати, оцінювати й передавати знання, а також створювати навчальне середовище й управляти ним; співпраця із суспільством на локальному, регіональному рівнях.

Сутність понять «формальна освіта», «неформальна освіта», «інформальна освіта». Меморандум неперервної освіти Європейського Союзу. Діяльність ЮНЕСКО у поширенні ідей неперервної освіти у контексті сталого розвитку суспільства. Ключові компетенції для навчання впродовж життя (за Рекомендаціями 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС)). Концепція освіти дорослих в

Україні. Законодавче забезпечення розвитку освіти дорослих в Україні і зарубіжжі.

Освіта дорослих: сутність поняття. Неперервна освіта: тенденції і перспективи розвитку в Україні. Неперервна освіта: можливості для набуття компетенцій і розвитку конкурентоспроможності фахівців. Принципи неперервної освіти: відкритість і доступність освіти; гуманістична зорієнтованість і демократизм, орієнтація освітньої системи на людину, її неповторність, індивідуальність, урахування освітніх потреб; поєднання й дотримання принципів рівних можливостей, співробітництва, різноманітності, відкритості, самоорганізації та ін.; всеохопність; інтеграція (взаємодоповнюваність формальних і неформальних освітніх практик); гнучкість освітньої системи щодо вибору стилю, типу набуття людиною знань, умінь і навичок тощо.

Розвиток освіти дорослих в Україні. Тенденції розвитку освіти дорослих в зарубіжних країнах. Напрями діяльності Центрів освіти дорослих в Україні. Університети «третього віку»: вітчизняний і зарубіжний досвід. Основна мета Міжнародних днів освіти дорослих в Україні – сприяння формуванню в українському суспільстві розуміння цінності освіти впродовж життя, розробленню освітньої політики з питань освіти і навчання різних категорій дорослих, надання пропозицій щодо створення інституцій, необхідних для навчання дорослих.

Формальна і неформальна освіта дорослих у регіонах України. Освіта дітей, молоді та дорослих: можливості для розвитку діалогу поколінь. Інноваційний потенціал і технології особистісно-професійного розвитку дорослих. Діяльність Української асоціації освіти дорослих.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ДО РОЗДІЛУ IV

1. Вітвицька С. С. Педагогіка вищої школи: практикум. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. – 174 с.
<http://eprints.zu.edu.ua/36984/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202023%20-%20%D0%A5%D0%86%D0%9C%D0%86%D0%AF%202023.pdf>
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. – Вид. друге, доп. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Дем'яненко Н.М. Важинський І.П. Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (XIX – початок XX ст.) : Монографія / Дем'яненко Н.М., Важинський І.П. – М. : МПА, 2002. – 240 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Енциклопедія освіти / Нац. академ. пед. наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. секр. С. О. Сисоєва; редкол. : О. І. Ляшенко, С. Д. Максименко, Н.Г.Ничкало та ін.]: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021.
6. Закон України «Про вищу освіту» (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
7. Закон України «Про освіту» (2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

8. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О.]. – Київ : ДКС «Центр», 2017. – 83 с. <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/zarubijniy-dosvid-profesiyno-pidgotovki-pedagogiv/>
9. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / І.А. Зязюн. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
10. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі: [монографія] / [Доброскок І.І., Коцур В.П., Нікітчина С.О. та ін.; наук. ред. В.П. Коцур; уклад. О.І. Шафран]. – Переяслав–Хмельницький: Вид-во С.В. Карпук, 2008. – 285 с.
11. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
12. Концепція освіти дорослих в Україні / Л.Б. Лук'янова. – Ніжин: ПП 62 Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
13. Кремень, В. Г. (Ред.). (2021). *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., допов. та перероб.). Національна академія педагогічних наук України. Луговий В. І., Топузов О. М. (Заст. голов. ред.). Київ. Юрінком Інтер.
14. Кузьмінський А.І. Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика: [монографія] / А.І. Кузьмінський. – Черкаси, 2002. – 288, [1] с.
15. Кучерявий О.Г. Кар'єрне зростання: особистісний вимір: монографія. – К. – Видавничий Дім «Слово», 2015. – 224 с.
16. Кучерявий О.Г. Професійне самовиховання у вищій школі: навч. посіб. / О.Г. Кучерявий. – К.: Освіта України, 2010. – 210 с.
17. Лавріненко О. А. Розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти в цифровому освітньому середовищі у повоєнний час / Київ: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2024. Електронне видання. 125 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739606/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9E%D0%90_2024.pdf
18. Лавріненко, О. (2020). Сценічна мова в обрисах педагогічної майстерності. *Овітньо-науковий портал «Педагогічна майстерність викладача вищої школи»*. Видавництво: «Бондаренко М.О. URL: <https://www.pedagogic-master.com.ua/test-2/>
19. Лазаренко Н. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. – Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2019. – 365 с.
20. Лук'янова Л. Б., Вовк М. П., Соломаха С.О., Грищенко Ю. В. П-69 Практична підготовка майбутніх педагогів у закладах вищої педагогічної освіти: українські реалії і перспективи: науково-аналітична доповідь; за науковою

редакцією Н. Г. Ничкало / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ – Чернівці: Букрек, 2023. 80 с. : рис., табл.

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735301/1/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf

21. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / О.В. Аніщенко, Л.Б. Лук'янова. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 108 с.
22. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І.Луговий(заст. голови),О.М.Топузов (заст. голови)]; заг.ред. В.Г.Кременя. — Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. — 384 с. —Бібліогр.: с. 21. — (До30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
23. Неперервна педагогічна освіта в зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Годлевська К.В., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Постригач Н.О., Пилинський Я.М.]; за заг. ред. Н.М. Авшенюк. – Київ: ТОВ «ДКС Центр», 2018. – 150 с.
24. Ничкало Н., Лук'янова Л., Хомич Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : наук.-аналіт. доп. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; За ред. В. Кременя – Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 54 с. : рис. табл. <http://ipood.com.ua/e-library/naukovo-analitichni-materiali/profesiyna-pidgotovka-vchitelya-ukranski-reali,-zarubijniy-dosvid/>
25. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика: 64 аналітична записка [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>
26. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / [Н.Г. Ничкало, І.А. Зязюн, М.П. Лещенко, Т.В. Іванова, М.М. Солдатенко, В.В. Пилипчук, О.А. Грищенко]. – К.; Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 234 с.
27. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика : словник / укл. М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. — Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. — 328 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731691/1/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf
28. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: [монографія / Н.В. Абашкіна, О.І. Авксентьева, Р.І. Антонюк, Т.М. Десятов, Н.О. Корсунська, В.О. Кудін, Н.Г. Ничкало, Л.П. Пуховська, С.М. Романова]; за ред. Н.Г. Ничкало, В.О. Кудін. – 2–е вид. – Черкаси: Вибір, 2002. – 322 с.
29. Сігаєва Л.Є. Освіта дорослих в Україні (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ

- ст.): моногр. / Л.Є. Сігаєва. – К.: ТОВ ВД «ЕКМО», 2010. – 420 с.
30. Стратегії Європейського Союзу: мета і результат [Електронний ресурс]. – URL: http://lib-net.com/content/9785_Strategii_Evropeiskogo_Souzy_meta_i_rezyltat.html
31. Сучасні технології освіти дорослих : посіб. / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, Л. Є. Сігаєва, С. В. Зінченко, О. В. Баніт, Н. І. Дорошенко. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013.
32. Українська асоціація освіти дорослих [Електронний ресурс]. – URL: www.uaod.org.ua
33. Усатенко Т.П. Українська національна школа: минуле і майбутнє (українознавчий вимір): [монографія] / Т.П. Усатенко. - К.: Наук. думка, 2003. - 284 с.
34. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика: [монографія] / Г.Г. Філіпчук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 487 с.